

Research

БЕЛОГРАДЧИК: СТАРИТЕ ГРАДСКИ КЪЩИ

Б. В. ТОШЕВ

Abstract. Save the old town houses – they are the key to understand the past and to feel the mystery of the old times. It is of importance for the contemporary generations. Understanding the life in the past is the right way to manage the community in our days. The examples in this paper are from the town of Belogradchik, Nord-West Bulgaria.

Keywords: old houses, people in the past, Belogradchik

Въведение

Би трябвало в България да има много старини, но няма. Причината е, че българите, за разлика от старите европейски нации, са лишени от историческа чувствителност. Затова, всичко останало от миналото без ефективен контрол, веднага е било разрушавано и материалите от тези сгради и съоръжения са прибирани от злосторниците, за да бъдат използвани за техни лични цели. В България в наши дни нямаше да има и Белоградчишката крепост и крепостта „Баба Вида“, ако тези уникални съоръжения не бяха останали след Освобождението под контрола на Военното ведомство. Всичко останало в района – римски крепости, турски водопроводи и т.н. е било унищожено и разграбено от местното население. Нашият народ няма уважение към „съборетините“. Ако някой все пак

реши да ги запази, те веднага ще бъдат „модернизирани“, като се лишат от всички важни архитектурни детайли, за да се спести „излишен“ труд и да се намалят средствата за такива ремонти.

Така е било винаги и следващият текст, заимстван от Васил Атанасов (1876-1943), потвърждава това.¹⁾

Пазете старините

Пазете старините ! Пазете всяко произведение на минала култура, макар и в отломка, защото са творческа проява на племената, които са живели в нашата родина и защото те са единствените хронисти, чрез които ние ще можем до се доберем до истината за всички минали материални и духовни постижения в общочовешката култура.

Обгърнете с поглед и най-затънтеното кътче от вашата околност. Вникнете във всяка постройка, дреха и посуда – песен, вярвания и обичаи, за да се убедите, че това са вековни резултати на разноплеменна творческа проява.

Но може би тогаз ще ми възразите защо ни са паметници на чужда култура, когато нас трябва да ни интересуват само националните елементи.

Обаче, аз мисля, че този въпрос би имал смисъл, ако нашето племе едничко до сега бе живяло по родните балкани, а то фактите съвсем друго утвърждават, че от векове по нашата страна, едно след друго са бродили хиляди племена, които чрез заемки едно от друго непрекъснато са творили произведения на своята култура, която следващите народи в разруха са разпилявали. Даже има моменти – години, в които по два и три народа съвместно са живели, без да са имали помежду си граници враждебни. Така например: българи, турци, унгарци, кумани и татари, далечни азиатски роднини, по различни пътища, след като се добрали между Дунава и Егея, векове съвместно са творили и градили паметници, без ясни стилови форми, на които в основата националните елементи са тъй

другарски преплетени, че сега даже и най-вещия познавач границата им не може с положителност да посочи. Например в разните редути, калета, хамами, джамии, минарета, мостове, чешми, църкви и още много други паметници, които от векове са строени от тези народи като обща строителна принадлежност. Така мостът на р. Тимок, в подковообразна форма, е строен от майстор Вълко, 9-ти редут във Видин – съоръжение на турската отбрана, е строен от Иван Димитриевич и Кара Иван. Пазвантоглувата джамия и библиотека – от тракиец от Родопа – дори австрийската крепост е строена от австрийци, французи, българи и турци. А всички дреболии от къщни и училищни обществени потреби не са ли резултат на съвместна творческа дейност на племената, които на Балканите са живели ?

Пък и да имат трзи постройки някоя видима разлика, по форма, тя се дължи на различните пътища, по които са дошли от Индия до тук, защото из своя път победен много или малко с чужди народи са живели, което без друго е оказало, тазбира се, не малко влияние върху техните стилови форми. И затова повтарям, че по външна форма черквата и мослука, макар и да не се схождат, но ако се вгледаме във всяка черта основна на тези паметници съвместни, то непременно ще се убедим, че те са много близки, т.е. от един корен издънки. И затова, за трети път пред вас утвърждавам, че тези паметници са еднакво скъпи и по значение важни за всичките народи, които от съдбата са били събрани на Балканите велика роля да играят.

Никой не може най-подир за известна постройка да каже: махнете я от тука, че тя е чужда: турска, унгарска, австрийска или рагузка, за каквито в народа минава, защото ако си даде по-голям труд и в нея се взре, ще види навсякъде на своите прадеди ръката.

Ето защо, свещен дълг на всички се налага еднакво да тачат произведенията на минали култури, защото в тях е отразена цялата наша и на всички народи, които по родни Балкани са живели, духовната проява,

допълнена чрез заемки от онази, която е била на чужди народи принадлежност, които сме наследили в нашата родина.

Няма произведения, които като чужди трябва да се разрушават, нито български, които трябва да се пощадяват, а има само паметници на минали култури, които трябва да се запазват, защото от тях бъдещият историк ще черпи факти, а народът – поука, че чрез разбирателство и сговор до велики резултати се достига.

Пазете старините, макар и в отломки, защото те ще бъдат нашата гордост и звено между нас и близките около нас народи, които не само миналото, а и бъдещите дела от стопански и културен характер на вечни времена ще свързват.

Пазете старините, оставени преди нас по родните полета от всички народи – даже чужди на националната ни мисъл, които тук са дирили място или за отдих, или до плячка да се доберат !

Пазете, прочее, старините!²⁾

Васил Атанасов е написал тази кратка статия през 1940 г. Той естествено не е можел да знае, че само след 4-5 години в България ще се установи нова власт, която ще създаде нова държава – Народна република България, и тази държава ще отрече всяка приемственост с предишната държава – Царство България. Държавна политика ще стане внушението, че Царство България е бедна аграрна страна, в която нищо ценно не е създадено. Тогава много от значимите постройки от този период ще бъдат съборени и цялата страна ще се покрие с типовите сгради на партийните комитети, читалищата, училищата, болниците и другите „социалистически“ строежи.

Старите градски къщи в Белоградчик: джамията

Най-старата сграда в Белоградчик е джамията Х. Хюсеин, построена в 1751 г., 1170 г. по арабско летоброене.

Джамията Х. Хюсеин (1970 г.)

В съседство е била и джамията Х. Мехмед. Тези джамии са построени от братята Насі Husseyin Aga и Насі Mehmed Aga и имотите на тези джамии са се простирали към Планиница и чак до Боровица – получени с берат на Осман Пазвантоглу тези имоти са били тяхно притежание в дълъг период от време.

На 1 октомврий гражданското дѣло № 194 по описа, на Александръ Икономовъ, повѣренникъ на Игнатъ Ивановъ, Живко Илиевъ и Савва Младеновъ, отъ село Боровица (Бѣлоградчикско), съ Османъ Феизула, настояникъ на джаминтъ, Х. Юсеинъ и Хаджи Мехмедъ, за една ливада.

Имоти на двете джамии в близкото с. Боровица³⁾

Имало и трета джамия – теке с викало, която се е намирала в двора на Околийския съд. Но, ако погледнете приложената тук много рядка и непозната в България гравюра на Каниц, може да видите повече от три джамии в Белоградчик.

Феликс Каниц, 1876 г.

В късно време джамията бе почнала да се руши – бе паднала от минарето една плоча. Тогава бе направен ремонт на джамията, който засегна само външната ѝ част.

Пред джамията, 2009 г.

Както всичко в Белоградчик, така и джамията Х. Хюсеин е белязана с уникалност. Това е единствената джамия в ислямския свят, която има на тавана си българска дърворезба. Очевидно времето на Осман Пазвантоглу, известен с верската си търпимост, е сложило отпечатък си в този строеж – както във Видин, така и тук, на върха на минарето ще видите сърце, а не полумесец.

В Белоградчик е имало и други сгради, в които майстори – българи са направили неща, непознати в османската архитектура. Ето какво пише

Киро Панов: „Войводеният конак“ беше в двора на сегашната прогимназия „Христо Ботев“ – двуетажно здание, направено от дялан камък (долният етаж) и долма (горният етаж) с богата резбарска украса по таваните и долапите, което здание личеше, че в строено преди повече от 1 – 2 века. Това здание изгоря по време на Сръбско-българската война“ (Панов, 2010).

Пред джамията, 2009 г.

Една снимка от вътрешността на джамията и накрая надписът на входа на джамията – изпратих този надпис на колеги в Турция с молба за разчитането му, но засега това още не станало.

Вътрешността на джамията

Надписът на входа на джамията

Една картина от детството често е пред мен: късна есен, притъмнява, навън типичната за този сезон мъгла е притиснала града – не се вижда нищо освен кръглите оцветени сияния около редките улични лампи ... тишина, и само от някъде далече се чува с паузи протяжната песен на ходжата – той е на минарето и чете вечерната молитва. ...Било е някъде около 1950 – след 70 години вече нищо не е така – градът е друг и хората са други - само мъглата и скалите са останали такива, каквито бяха и тогава.

Къщата на Цветко Рангелов

Погледнете тази снимка от тридесетте години – пред фасадата на старата Белоградчишка гимназия се снимали група учители, на които Белоградчик вечно ще остава в дълг: между тях са Иван Билярски, Иван Богдановски, Цветана Алексиева, Цветко Рангелов, Мария Христова, Софка Цанкова, Надежда Попова, Емилия Поп Ценова.

Именити белоградчишки учители, около 1930 г.

Ще минат години и Иван Богдановски и Цветана Алексиева ще се сродят – синът на Иван Богдановски Георги ще се ожени за дъщерята на Цветана Алексиева Светла (братя на Светла са Бобо и Зезо (гл. ас. Христо Костов и доц. Звездо Костов), а Цветко Рангелов (учител по физика) ще се ожени за Верка Главчева, която ще стане Верка Рангелова и ще поеме забавачката в града – тези, които ме познават, ще ме видят и мен на първия ред, а точно над мен и малко вдясно с престилка е дъщерята на Верка и Цветко Рангелови – Елка, която през годините ще стане инженер и ще има успешна кариера в Мароко.

Верка Рангелова и забавачката в града, 1949 г.

Ето и снимка на Цветко и Верка Рангелови с техния син Светослав (Слави), 1942 г. Имаше в града трима – четирима „вечни“ студенти – млади хора с изострена чувствителност и артистичност: Слави бе един от тях (в

късно време го накараха да напусне София и да започне някаква работа на гарата).

Семейна снимка от 1942 г.

Ето домът на Цветко и Верка Рангелови в наши дни, когато стопаните вече ги няма.

Цветко Рангелов с ученици на Мислен камък

На горната снимка Цветко Рангелов е със свои ученици е на Мислен камък. Сега там има голям ресторант, преди – имаше друг ресторант на НАРКООП, но още по-рано преди войната там е имало беседка (вижте я на снимката) за военната музика на полка, а долу на дансинга младите госпожици и красивите господа и офицери от полка са танцували поне два – три пъти през седмицата.

Последната снимка е съвсем „нова“ – тя е от 1981 г. и на нея се вижда основната част на една фамилия, оставила траен белег в културната и обществената история на Белоградчик (Попвасилева – Беланже, 2016).

„Една от последните фамилни снимки

Къщата на Бугарите

План на Белоградчик, 1865 г, (Ванков, 1946)

Вижте как е изглеждал Белоградчик в 1865 г. Забелязахте ли, че турската част на града (Вароша) е заградена с градски стени с две врати – Ниш капия и Пирот капия. Българите – малко на брой, са живеели вън от градските стени в Калафат махла, където през 1868 г. са получили право да построят своята черква „Св. Вмчк Георги Победоносец“. Българите са могли да влизат във Варош само в светлата част на деня. С годините строгият режим отпаднал, градските стени били разрушени и българи започнали да купуват или построяват свои къщи и в турската част на града.

В средата на турската махла беше и къщата на прабаба ми Цвета. Околните къщи бяха турски. Всяка седмица по един два пъти посещавах прабаба си Цвета. Тогава днешната улица „Цоло Тодоров“ бе с калдаръм. Минавах покрай старата фурна в началото на улицата, после се отклонявах надясно, после по една пресечка отново излизах на калдаръмената улица. Там винаги спирах в работилницата на Симеон Дуйчев. Дедо Симо ме викаше: „Боби, ела да си избереш нещо от работилницата и да ти дам шоколад“. Това не продължи дълго – през 1949 г. новата власт изсели Симеон Дуйчев от града – бил „фашист“. Срещу работилницата на Дуйчев бе джамията, а пред нея – турското училище. Нито двуетажната къща на Симеон Дуйчев, нито турското училище днес съществуват. Продължавах нагоре и идваше едно място, което винаги всяваше страх в мене – там имаше цяло ято големи гъски, които щом ме видеха, веднага източваха шии и започваха заплашително да съскат. Продължавах като се правих, че не им обръщам внимание.

Къщата на прабаба ми отдавна не съществува. Тя бе на високо, зад голяма дървена ограда, стълби и много чемшир. Горе беше къщата – коридор и четири стаи. В двора имаше по-малка постройка – мутвак, където жиееше вуйна Иванка – мълчалива и много тъжна жена, която при злополучни обстоятелства, точно на Рождество Христово 1941 г., бе погребала мъжа си Иван Атанасов (брат на баба ми Дафина), а през 1946

г. и сина си подпоручик Александър Атанасов. Вуйна Иванка бе от Ихтиман и бе дошла в Белоградчик от София, където работила в покоите на Царица Елеонора.

Иванка Атанасова

Иванка Атанасова в София, седнала

От прозореца на стаята гледах към улицата – тя там се разширяваше и беше нещо като площад – по това време там бяха поставили един голям кръгъл високоговорител, който озвучаваше целия квартал. Такива високоговорители имаше точно три – един този и другите пред съда и на центалния площад на място, сега заето от шадравана. На площада пред високоговорителя винаги се събираха младежи да слушат мачове, а когато мачовете не се предаваха, тази група отиваше в старата поща с молба телефонистките да проверят какъв е резултата от мача.

Къщата на Бугарите, сега

От прозореца на баба ми се виждаше къщата на Бугарите – на долния етаж бе ковапката им работилница. Гледах с интерес тази работилница – пещ с нагорешени до червено дървени въглища от голям кожен мех, от който излизаше топъл въздух. Питах баба си: „БабУшке, (на

баба си Дафина виках „бабо“, а на нейната майка „бабушке“ с ударение на У) защо на тези хора викат „бугари“, нали и ние сме българи“. На това баба Цвета отговаряше: „така са им викали турците, защото били между първите българи – заселници – и турци и българи много са уважавали тези хора, защото били много добри майстори и честни хора“.

Къщата на Бугарите, сега

Срещу къщата на Бугарите и редом с къщата на баба ми Цвета бе най-старата турска чешма Елезица. Не ни даваха да пием вода от тази чешма – имало „гуша“. Много ме беше страх от тази гуша – представях, че това е някакво дълго и слизесто животно, което, ако пиеш вода, ще ти влезе в корема и ще те умори.

Елезица

Къщата на Трифон Савчев

Домът на Трифон Савчев

Това е къщата на Трифон Савчев – стабилизирана и с променен външен вид. Това е задната фасада на къщата – отзад е входната врата, а вляво имаше втора врата към високо мазе. Трифон Савчев (1887-1976) е книжар – в града е имало е други книжарници, но неговата книжарница е особено престижна.

Трифон Савчев

Часовник от книжарницата на Трифон Савчев

Пощенска карта от книжарницата на Трифон Савчев

По-големите братя на Трифон Савчев са: Никола Савчев (1870-1936), книжар и общественик, деец на Радикалната партия ведно с Найчо Цанов и Тодор Влайков, няколко пъти депутат в Народното събрание; Васил Савчев (1880-1913, учител, юрист, деец на македонското освободително движение, тесен социалист с публикации в „Ново време“ и другаде – поручик Савчев загина геройски през 1913 г. на полето на честта в бой с турците; Георги Савчев (1883-1949), писател с огромно литературно творчество (романи, разкази, поезия, литературна критика, пиеси, приключенски романи, книги за деца).

Никола Савчев

Васил Савчев

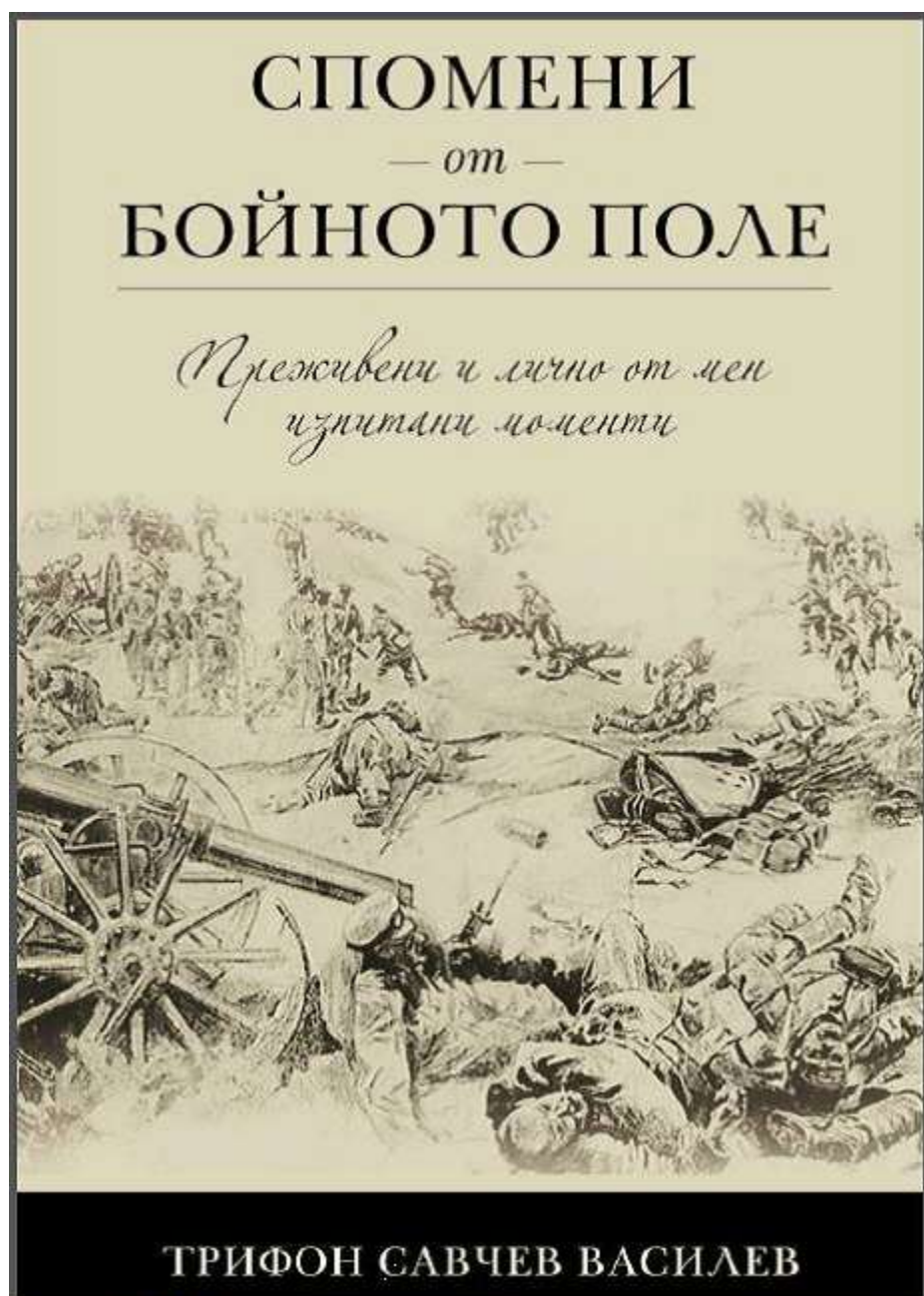

Поручик Васил Савчев

Георги Савчев (рисунок: Райко Алексиев)

Трифон Савчев като братята си също е имал литературни изложби. Наскоро бе издадена негова книга (снимки 9 и 10).

Книга на Трифон Савчев

Познавах дядо Трифон Савчев. През петдесетте години започнах да влагам ред в домашната библиотека – описване и номериране на книгите в нашия дом. Тогава баща ми ме заведе при дедо Трифон да купим от него самолезапващи се етикети, на които да могат да се напишат номерата на книгите. Дедо Трифон ни заведе в голямото мазе, където държеше онова, което бе останало от неговата книжарница. Етикетите бяха на листове с 50 или 100 етикета с лепило на гърба. При всяко посещение при дедо Трифон той ми подаряваше книги – някои от тези книги и сега обичам да препрочитам, например „Човекът, който открива Голфщрома“, „Ханк траперът“ или „Връщането на Тарзана“. При тези посещения не помня баща ми да му е давал някакви пари.

Трифон Савчев като войник в 15-и пехотен Ломски полк

БЕЛЕЖКИ

1. В. Атанасов. Пазете старините. *Мир*, № 12025 от 2 септември 1940 г.
2. По случай окончателното разрушаване на старините във Видин и неговата околност – резултат на 63-годишен „културен“ живот,

постигнат благодарение дейното участие на всички граждани, подпомогнати често и от централната власт (бел В.А.).

3. Държавен вестник от 13 септември 1884 г.

ЛИТЕРАТУРА

Банков, С. (1946), Белоградчишката крепост: военно исторически очерк.

Военно-исторически сборник, 19(59), 83-104.

Панов, К. (2010). Белоградчик (минало и настояще). *Венец, 1, 171-197.*

Попвасилева – Беланже, Б. (2016). *Главчеви – една стара белоградчишка фамилия.* София: Орбис М.

✉ Professor B.V. Toshev
University of Sofia
1 James Bourchier Blvd.
1164 Sofia, Bulgaria
E-Mail: toshev@chem.uni-sofia.bg

